UOT 784:398.8(479.24)

G.Ç.Aslanova
baş müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
E-mail: aslanovagulara@mail.ru

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ SƏS VƏ FORTEPİANO ÜÇÜN YAZILAN ƏSƏRLƏRİNDƏ XALQ MAHNILARINDAN İSTİFADƏ TARİXİNDƏN

Açar sözlər: *mahnı, xalq, repertuar, işləmə, vokal, fortepiano, tədris*

Məqalədə Azərbaycan xalq mahnılarının milli bəstəkarlarımız tərəfindən səs və fortepiano üçün içləmələrinin yaranma mərhələrinin tarixindən bəhs olunur. Azərbaycan xalq musiqisinin gözəlliyi, lirika, intonasiya rəngarəngliyi, lad-məqam və metroritmik–vəzn təşkili əsasında yaranan bu əsərlər musiqi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin dərs proqramlarında geniş yer tutur. Bu da öz yerində milli musiqi ənənələri goruyaraq, cavan nəslin tərbiyəsinə müsbət təsir edir.

Г.Ч.Асланова

ИЗ ИСТОРИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАРОДНЫХ ПЕСЕН В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ДЛЯ ГОЛОСА И ФОРТЕПИАНО АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ

Ключевые слова: *песня, народная, репертуар, вокал, фортепиано, обучение*

В статье говорится об этапах истории создания национальными композиторами обработок азербайджанских народных песен для голоса и фортепиано. Эти произведения, созданные на основе красоты, лиричности, интонационной красочности, ладово-мугамных и метроритмических составляющих азербайджанской народной музыки занимают значительное место в учебных программах студентов, обучающихся музыкальной специальности. Это, в свою очередь, сохраняя национальные музыкальные традиции, оказывает положительное влияние на воспитание молодого поколения.

G.Ch.Aslanova

FROM THE HISTORY OF THE USE OF FOLK SONGS IN THE WORKS OF AZERBAIJANI COMPOSERS WRITTEN FOR VOICE AND PIANO

Key words: *song, folk, repertoire, processing, vocals, piano, education*

The article talks about the stages in the history of the creation by national composers of arrangements of Azerbaijani folk songs for voice and piano. These works, created on the basis of beauty, lyricism, intonation colorfulness, modal mugham and metro-rhythmic components of Azerbaijani folk music, occupy a significant place in the educational programs of students studying the music specialty. This ,in turn, while preserving national musical traditions, has a positive impact on the education of the younger generation.

Azərbaycan xalq mahnılarının toplanmasında, sistemə salınması işinin özülünü qoymaqda, milli folklorşünaslığın inkişafında böyük rolu var.

Əsas məqsəd kimi həm xalq – mahnı repertuarının kütləvi yayılması, geniş auditoriyanın, dinləyicinin musiqi incəsənətinə yiyələnməsi, həm də xalqın musiqi sərvətinin gələcək nəsillərə çatdırmaq olub.

1927-ci ildə Üz.Hacıbəyov və M.Maqomayevin "Azərbaycan türk el nəğmələri" toplusu xalq mahılarının toplanmasına və nota salınmasına güclü təkan vermişdir.

1932-ci ildə xalq artisti Bülbülün rəhbərliyi altında açılan elmi-tədqiqat kabinetinin üzvləri respublika rayonlarında Azərbaycan xalq musiqisi nümunələrinin yazısı məqsədi ilə bir sıra ekspedisiya aparmışlar. 1945-ci ildən estafet Azərbaycan Respublikasının Elmlər Akademiyasının nəzdindəki yaranan Memarlıq və İncəsənət İnstitutu təşkil olandan sonra, oradakı folkloristika şöbəsinə ötürülüb.

Bəstəkarlar əsər və işləmələrində milliliyindən Avropa stilinə harmoniya vasitəsilə yaxınlaşmasına və uyğunlaşmasına aparan yolu öz seçimi etdilər.

Avropa bəstəkarlarının təsiri altında Azərbaycan bəstəkarları milli musiqi folklorunun (mahnıların) fortepianonun klassik səslənməsindən yeni xalq-instrumental tembr modelinə üz tutdular. burada biz hətda fortepianonu xalq çalğı alətləri orkestrinə salmaq kimi spesifik, bir növ inqilabi qərarları görürük.

1927-ci ildə çap olunmuş "Azərbaycan Türk el nəğmələri" toplusu yeni milli fortepiano "folklor simasının" yaranmasına Ü.Hacıbəyov və M.Maqomayev düzgün istiqamət vermişlər.

Mahnıların işlənmələri vasitəsilə müəlliflər iki məqsəd güdürdü:

Birinci – geniş musiqi sevənlər auditoriyası və professional sənətkarların pianizmə cəlb etməsi.

İkinci – musiqisinin xarakterini tam qoruyaraq və sözlərlə ehtiyatla davranaraq, bununla belə mahnının obrazının milli spesifikasını (səs idealı) vurğulamaq. Bu məqsədlə müəlliflər ilk olaraq xalq çalğı alətlərinin (saz, tütək, dəf, nağara və s.) səslənməsinə yaxın tembr analogiyalara əl atırlar.

Folklorda olan spesifik harmoniya, melodik, ritmik xüsusiyyətləri mənbə tutaraq, onlar fortepiano fakturasının və harmonik yazısının yeniləşməsinin, milli "fortepiano obrazının" yaranmasının yolunu göstərmiş oldular [7, s.36].

Azərbaycan xalq mahnısı əsasən birsəsli olduğundan burada müxtəlif melodik və ritmik xüsusiyyətlər böyük rol oynayır. Bədii ifadənin zənginliyi məhz melodiyada cəmləşib, xalq musiqisinin spesifik cəhətləri müxtəlif tərəflərdən özünü büruzə verir: melodik-intonasiya quruluşdarda, yazıldığı məqam quruluşunda (lad), metro-ritmik xüsusiyyətlərində, ifa tərzində.

Azərbaycan xalq musiqisinin xarakterini (xasiyyətini) ən çox üzə çıxaran güclü cəhət şərq melodikasının təbiətindən gələn və ifaçının fantaziyasına geniş imkanlar yaradan improvisasionluqdur.

Hər mahnıda "fortepiano obrazı" yaradılması özünəməxsus üsullarla realizə olunur. Mahnının xasiyyətindən asılı olaraq giriş lirik, oynaq, marş xarakterli, rəqsə bənzər ola bilir. Buna nail olmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə olunur: müşayətdə aşıq sənətinə yaxın milli instrumentalizm, sazın tembrini yamsılayan paralel kvartalar, milli nəfəs aləti tütəyin tembrinə bənzəmə və onunla birlikdə mahnıya girişdə orkestr koloriti yaradan tremolo. Və ya yenədə aşıq sənətinə yaxın oktavalar və xarakterik metroritmik formulu (6/8) və onun ritmik quruluşu "Səhər-səhər yaz çağı" hərəkətli halay mahnısında və s.

Fortepiano işləmələrində demək olar ki, əksər mahnılar homofon formada təqdim olunur,vokal partiyanı təkrarlayan melodiya və akkompanimenti. İstisna kimi mahnıdakı melodiyanın aşağı registrda təkrarlandığını misal gətirə bilərik. Mahnılarda həm də imitasion polifoniyanın elementlərindən də istifadə olunur. İmitasion polfoniya "duet" üslubu ilə yəni ki, səslərin təkrarlanması ilə zənginlənərək ikisəsli fakturanı 3 səsə qədər genişləndirməsi xallarına da rast gəlmək olur .

Fakturanın zənginləşdirilməsində məhz bu üslub (ilkin olaraq Qlinka və b. geniş işlənilmiş), sonrakı müəlliflər üçün işləmələrin spesifik xüsusiyyətlərindən olacaq [8, s.42].

Ostinat bas, instrumental (rəqs) folkloruna xas olan ostinat ritmik formulalardan mahnıların fakturasında istifadə olunur. İşləmələrin lad harmoniyası klassik sistema uyğunlaşdırılıb

Ayrı-ayrı ıllərdə Ü.Hacıbəyli və M.Maqomayev toplusundan sonra respublikada Azərbaycan xalq rnahnılarının müxtəlif işləmələri arasında:

Asəf Zeynallı"Səndən mənə yar olmaz" Fortepiano ilə oxumaq üçün.

1952-ci ildə F.Əmirovun ”Azərbaycan xalq mahnıları” (fortepiano ilə oxumaq üçün)

1. “Küçələrə su səpmişəm”,
2. “Evləri var xana-xana”.

1955-ci ildə F.Əmirovun “Azərbaycan xalq mahnıları” (fortepiano ilə oxumaq ücün):

1. “Küçələrə su səpmıişəm’ ,
2. “Ay Dilbər”,
3. “Qoy gülüm gəlsin, ay nənə”,
4. “Evləri var xana-xana”.

1957-ci ildə N.Əliverdibəyovun “Azərbaycan xalq mahnıları”. Fortepiano ilə oxumaq üçün işləmələri. [6, s.13]

1. “Sevgili yar”,
2. “Altında boz at”,
3. “Pəri”.

1957-ci ildə H.Xanməmmədovun “Azərbaycan xalq mahnıları” (fortepiano ilə oxumaq üçün):

1. “Ay qadası”,
2. “Ay qız, heyranın ollam”,
3. “Yadıma sən düşəndə”.

1959-cu ildə M. Əhmədovun “Azərbaycan xalq nıahnıları” (fortepiano ilə oxumaq üçün):

1. “Gözəliın sənsən”,
2. “Gəl, gəl”.

1961-ci ildə S.Hacıbəyovun “Azərbaycan xalq ınahnıları”(fortepiano ilə oxumaq ücün):

1. “Bənövşə” (Qax r-nu),
2. “Maralım, ceyranım” (Zaqatala r-nu),
3. “Ceyran balam” (Zaqatala r-nu);

1962-ci ildə M.Mirzəyevin “Azərbaycan xalq mahnıları” (fortepiano ilə oxumaq üçün)

1. “Azərbaycan maralı”,
2. “Nəbi”,
3. “Qara tellər”,
4. “Bağçada gül”,
5. “Gözəlim sənsən”.

Həmən illərdə fortepiano ilə oöumaq üçün bir sıra aşıq mahnılarında müraciət olunmuşdu. Bunlardan:

1960-cı ildə B.Hüseynli tərəfindən fortepiano ilə oxumaq üçün işlənilən:

1. “Gödək donu”,
2. “Göyçə gözəlləməsi”,

3. “Mirzəcanı”,
4. “Gəhrəmanı”,
5. “Baş müxəmməs”,
6. “Dilqəmi”.

Bunların arasında an çox mahnını əhatə edənlərdən 2000-ci ildə L.M.Abbasovanın “Azərbaycan xalq mahnıları” (fortepiano ilə oxumaq üçün) və12 xalq mahnısından ibarat toplu (I cild) və ardınca eyni həcmdə olan ikinci cild xalq mahnıları.

2005-ci ildə L.M.Abbasovanın “Azərbaycan xalq mahnıları”(Fortepiano ilə oxumaq üçün işləmələr) adında məcmüə çapdan çıxır. Bunlar:

1. “Elə demə zalım yar”,
2. “Səndən mənə yar olmaz”,
3. “Ağacda alma”,
4. “Sarı gəlin”,
5. “Xumar oldum”,
6. “Aman ovçu”,
7. “Pəncərədən daş gəlir”,
8. “Gözəlim sənsən”,
9. “Girdim yarın bağçasına” və s. mahnılar [9].

Bundan başqa, L.Abbasovanın bir neçə il ara ilə “Azərbaycan xalq mahnıları” (Fortepiano ilə oxumaq üçün) başqa bir toplusuda mövcuddur.

2020-ci ildə G.Aslanovanın “Azərbaycan xalq mahnıları” (Fortepiano ilə oxumaq üçün) 12 xalq mahnısından ibarət məcmüəsi çapdan çıxıb.

Ən əsasıda odur ki, yuxarıda sadalanan əsərlərin əksəriyyəti çoxsaylı peşəkar pianoçu və həvəskar ifaçılar tərəfindən bu günə gədər ifa olunur.

Bundan başqa müxtəlif illərdə əksər bəstəkarlarımızın xalq musiqisinə müxtəlif formada müraciətləri olub.

İşləmələrə gəldikdə, müxtəlif alətlər üçün olan işləmələrdən başqa bir sıra xor işləmələrini da misal gətirmək olar.

1962-ci il Azərbaycan xalq mahnlları: qarışıq xor üçün işləyəni C.Cahangirov.

1963-cü il Azərbaycan xalq mahnıları. F-no ilə qarışıq xor va solo ifa üçün işləyəni R.Mustafayev.

1963-cü il Azərbaycan xalq mahnıları. Fortepiano və qarışıq xor və solo üçün işləyəni N.Ə1iverdibəyov

1. “Səndən mənə yar olmaz”,
2.”Gözəlim istərəm”,
3.“Ay gözəl”,
4.”Dağıstan”.

Beləliklə, görürük ki, xalq mahnılarına olan maraq heç vaxt tükənməyib və bundan sonra da güclü olacaq. Xalq mahnılarının işləməsinin əsasını qoyan

Ü.Hacıbəyov və M.Maqomayevin "Azərbaycan türk el nəğmələri" məcmuəsindən başlayan bu iş illər boyu inkişaf edib. Müasir zamana gəlib çatıb.

Folklor nümunələrinin toplanması nə qədər çox olsa, onların işləmələrinə olan maraqda ildən ilə artar.

Milli musiqimizə xas olan gözəl,əsasən lirik., həzinli, romantik, bəzən şıltaq, sevinç dolu melodiyalar, onların intonasiya rəngarəngliyi, lad(məqam)-intonasiya və metroritmik (vəzn) təşkili, zəngin və özünəməxsus ənənələrə bağlıdır.

Məlumdur ki, tədris prosesində əsər seçilərkən, tələbənin ümumi bilik səviyyəsi, texniki bacarığı, onun istəyi, proqramda olan tələblər nəzərə alınır. Bu tələblərin arasında əsasən "Konsertmeyster sinfi" dərslərində tədris olunan, səs və fortepiano üçün yazılan əsərlər yer tutur, klassik Avropa, rus və s. əsərlərlə yanaşı Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri də yer tutur.

Hal-hazlrda muslqi folklorunun işləmələri musiqiçilərin repertuiarında yer tutaraq, onu daha da zəngin və rəngarəng edib. Adi melodiya yazısından fərqli olaraq, işləmələr daha tez auditoriyanm rəğbətini qazanaraq, populyarlaşır. Məhz onların vasitəsilə, xalq musiqisinin dinləyicilər tərəfindən asan qavramasından, geniş kütlələrə Avropaya məxsus olan va orada geniş yayılan fortepiano alətini kütləvi şəkildə məişətə yeritməsi mümkün olub.

İşləmələr arasında çox maraqlı, özünə maxsusluğu ilə seçilən əsərlər var. Xasiyyətcə çox demokratik olan mahnı işləmələri həm gündəlik məişətdə, həm də səhnələrdən səslənir.

Mövzunun aktuallığı. Təcrübə göstərir ki, milli musiqi əsərləri tələbələrin daha çox marağına səbəb olur və böyuk həvəslə öyrəni1ir. Xalq mahnılarının öyrənilməsi, bu baxımdan, tələbələrin musiqi duyumunun inkişafına, bədii-estetik zövqünün formalaşmasına, öz köklərinə, Vətənə bağlılıq hissinin möhkəmlənməsində mühüm rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacıbəyov Ü. Azərbaycanda musiqi tərəqqisi // "Maarif və mədəniyyət", 1926, №8, s. 9
2. Azərbaycan xalq mahnıları Fortepiano ilə oxumaq üçün. Əmirov F. Bakı. Azərnəşr-1952.
3. Əmirov F. Azərbaycan xalq mahnıları. Azərbaycan Dövlət Musiqi Nəşriyyatı. Bakı – 1955.
4. Azərbaycan el nəğmələri. Nota salanları və harmonizə edənləri Üz.Hacıbəyov və M.Maqomayevdir. (Red. və şərhlərin müəllifi B.Hüseynli) (Üz.Hacıbəyov və M.Maqomayevin 100 illiyinə). - Bakı, İşıq, 1985 - 67 s.
5. Hacıbəyov S. Azərbaycan xalq mahnıları. Not yazısı və f-no ilə oxumaq üçün.. B., Azmusnəşr, 1957, 13 s. Respublika xalq yaradıcılıq evi. 14 s.

6. Əliverdibəyov N. Azərbaycan xalq melodiyaları. Fortepiano ilə oxumaq üçün işləmələr B., Azərnəşr, 1957.13s.
7. Касимов К. «О первых записях азербайджанских народных песен» «ДАН» Азербайджанской ССР №10, 1939.
8. Həsənova A. Azərbaycan xalq məişət mahnılarına bir nəzər // Musiqi dünyası – 2007 - №3 – 4/33 səh.133-134.
9. Azərbaycan xalq mahnıları. Fortepiano ilə oxumaq üçün işləmələr. L.M.Abbasova. Bakı,"Təhsil". ELM, 2005. 67 s.
10. Aslanova G.Ç. Azərbaycan xalq mahnılarının səs və müşayiət üçün işləmələri. Bakı, ADPU-2020. 39 s.
11. Hacıbəyli Ü.Ə. Azərbaycanda musiqi tərəqqisi. URL://üzeyir.musiqi-dünya.az/article 39.html

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 27.09.2024
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.10.2024
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 02.12.2024
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Kəmalə İsmayılova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.